

УДК 379.835:371.15

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ЛІТНЬОГО ДИТЯЧОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ І ВІДПОЧИНКУ У ВИРІШЕННІ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

Солова В. М.

У статті проаналізовано проблему толерантності вихователя літнього дитячого закладу оздоровлення і відпочинку у вирішенні педагогічних ситуацій. Подаються педагогічні методи і прийоми, що відповідають принципам толерантності: педагогіка діалогу, педагогіка ризику, педагогіка успіху, педагогіка гармонійного розвитку.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, педагогічна ситуація, вихователь, вихованці, літній дитячий заклад оздоровлення і відпочинку, табірна зміна, діалог.

В статье проанализирована проблема толерантности воспитателя летнего детского лагеря оздоровления и отдыха в решении педагогических ситуаций. Поданы педагогические методы и приемы, что отвечают принципам толерантности: педагогика диалога, педагогика риска, педагогика успеха, педагогика гармоничного развития.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, педагогическая ситуация, воспитатель, воспитанники, летнее детское учреждение оздоровления и отдыха, лагерная смена, диалог.

The author analyzes the problem of tolerance of an educator in a children's summer health camp in the resolution of pedagogical situations. The article presents pedagogical methods and techniques based on the principles of tolerance: pedagogy of dialogue, pedagogy of risk, pedagogy of success, pedagogy of harmonic development.

Key words: tolerance, intolerance, pedagogical situation, educator, wards, children's summer health camp, period of staying, dialogue.

Сьогодні на перший план висуваються цінності і принципи, які так необхідні для загального виживання і вільного розвитку (етика і стратегія ненасильства, ідея терпимості до чужих і невласливих позицій, цінності, культура, ідея діалогу та взаєморозуміння, пошук взаємоприйнятних компромісів). "Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру і сприяє переходу від культури війни до культури миру", – так говориться в Декларації принципів толерантності, прийнятій генеральною Конференцією ЮНЕСКО в 1995 році [5].

Пріоритет у розвитку ідей толерантності було віддано системі освіти. Проблемі толерантності відносять до виховної проблеми. Проблема культури спілкування – одна із актуальних в дитячому середовищі, яким є літній табір оздоровлення і відпочинку.

Толерантність являє собою нову основу педагогічного спілкування вихователя і дитини, що створює умови формування гідності, самовираження особистості, виключають страх неправильної поведінки чи відповіді.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду діяльності вихователів дитячих закладів оздоровлення і відпочинку дозволили виділити протиріччя між соціальним бажанням бачити позитивний розвиток особистості і збільшенням числа проявів інтолерантності з боку підлітків у стосунках з ровесниками і вихователями; між об'єктивними потребами суспільства у вихованні людини-громадянина, що виявляє толерантність на всіх рівнях громадського життя, і недостатньою розробкою теоретичних і методичних аспектів процесу формування поведінки підлітків та вихователів у виховному процесі.

З урахуванням виявлених протиріч проблема дослідження полягає в пошуку педагогічних умов, що обумовлюють процес толерантного вирішення педагогічних ситуацій, що виникають у спілкуванні "вихователь – підліток", "підліток – вихователь"

в дитячому закладі оздоровлення і відпочинку. Потребою вирішення даної проблеми в педагогічній науці визначена тема статті "Толерантність вихователя дитячого оздоровчого табору у вирішенні педагогічних ситуацій".

Об'єкт дослідження: виховний процес у літньому таборі оздоровлення і відпочинку дітей та підлітків.

Предмет дослідження: формування толерантності вихователя дитячого закладу оздоровлення і відпочинку у вирішенні педагогічних ситуацій.

Мета статті: теоретично обґрунтувати педагогічні умови, створені в дитячому закладі оздоровлення і відпочинку, які забезпечують толерантність вихователя при вирішенні педагогічних ситуацій.

Міжнародна практика визначила термін "толерантність" як необхідну умову спілкування людей різних культур, етнічних і міжконфесійних груп. Ця тенденція відображена в "Декларації принципів толерантності", яка підписана в листопаді 1995 р. 185 державами-членами ЮНЕСКО, в тому числі й Україною. У документі зазначено, що "толерантність означає повагу, сприйняття і розуміння багатого розмаїття культури нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості" [5].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що толерантна педагогіка має глибоке коріння у поглядах Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, Л. Толстого, М. Монтессорі, К. Вентцеля, Р. Штейнера, І. Волкової, С. Лисенкової, К. Ушинського, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі. Сьогодні підлягають дослідженням окремі педагогічні аспекти толерантності, зокрема, дослідження розвитку толерантності у контексті педагогічної взаємодії (І. Воробйова, О. Тодоровцева).

Розробкою методичних рекомендацій у формуванні толерантності у школярів займаються О. Асмолов, Л. Байбародова, Г. Погодіна, А. Солдатова.

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" "толерантність" (від лат. *tolerantia* – терпіння) визначена, як, по-перше, здатність організму переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів, по-друге, як поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань тощо.

На переконання І. Д. Беґа, основні положення педагогіки толерантності включають гуманізацію та демократизацію особистісних взаємин у дитячому колективі. Гармонійність виховання можлива лише за умови, коли дитина вільно робить те, що вона хоче, але хотіти вона мусить те, на що спрямовує її вихователь. І в цьому аспекті особливо актуальним є формування діалогічного типу спілкування між педагогом та дитиною, коли обидва суб'єкти освіти розуміють і поважають особистісну цінність одне одного, відчують взаємну відповідальність [2].

У дослідженні Л. А. Вовк "Толерантність як здатність зрозуміти й прийняти дитину" наголошується, що педагогіка толерантності – здатність педагога зрозуміти, визнати, прийняти дитину такою, якою вона є, бачити в ній носія інших цінностей, логіки мислення, форм поведінки.

Наукові дослідження привели нас до таких висновків: толерантність – багато-аспектне явище, яке останніми роками стало об'єктом педагогічних досліджень.

Прогресивна педагогічна думка завжди була пройнята ідеями гуманізму, опиралась насильницькому, маніпулятивному впливу з боку дорослих і в фізичному, і в духовному плані.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна ситуація – фрагмент педагогічної діяльності, який містить суперечності між досягненим рівнем вихованості учнів і колективу, що враховує вчитель у виборі способів педагогічного впливу для стимулювання розвитку особистості [9].

Педагогічна ситуація, яка виникає в дитячому колективі оздоровчого табору, вимагає своїх методів вирішення і прояву конкретних толерантних якостей. Технологія толерантного вирішення педагогічних ситуацій має свою структуру (містить опис цілеспрямованих, взаємозалежних і логічно вибудованих дій вихователя на кожному етапі). Зокрема:

1) *вияв протиріч у цінностях учасників педагогічної ситуації (аналіз педагогічної ситуації);*

2) *процес толерантного реагування (прийняття рішення і його здійснення на основі цінностей толерантності);*

3) *здійснення рефлексії отриманого результату (відповідність результату цінностям толерантності).*

Елементами технології є педагогічні методи і прийоми, що відповідають принципам толерантності (методи переконання, вільного вибору, позитивного і негативного прикладу, діалогічного спілкування, домовленості, роз'яснення, знаходження компромісу, гумор та ін.; прийоми – вияв уваги до особистості дитини, запрошення до спільної діяльності, моральна підтримка, довіра, інтерес до проблем дитини).

Ефективність толерантного вирішення педагогічної ситуації буде залежати від умінь вихователя здійснювати індивідуальний підхід, врахування вікових і гендерних відмінностей дітей, що відпочивають у дитячому оздоровчому закладі.

Варто враховувати, що ситуації, які виникають у педагогічному процесі дитячого закладу оздоровлення і відпочинку, мають загальні і специфічні риси. Поведінка учасників педагогічного процесу в різних ситуаціях обумовлена багатьма позитивними і негативними впливами.

Вихователь, як правило, передбачає власні дії в типових ситуаціях, що характеризуються об'єктивними факторами (виконання режимних моментів, статуту дитячого закладу оздоровлення, законів табору і дитячого колективу). Але слід враховувати і суб'єктивні фактори (настрій, фізичний стан, вікові особливості, темперамент), які мають на вирішення ситуації значний вплив.

Толерантність вихователя дитячого оздоровчого закладу характеризується соціальними, індивідуальними й особистісними компонентами у спілкуванні з вихованцями, при плануванні та реалізації завдань оздоровчої та дозвільної діяльності дітей вихователь має виявити високий рівень креативності, вміння запропонувати варіативність пропозицій, мати гнучкість у прийнятті рішень, прогнозувати наслідки власних дій.

Важливо з перших днів співпраці з дитячим колективом прагнути до безконфліктної, ненасильницької взаємодії, готовності сприймати дитину такою, яка вона є; спрямованість на прояв толерантності в педагогічних ситуаціях, прагнення перевести педагогічну ситуацію із напруженої в нормальну.

У вирішенні педагогічних ситуацій варто дотримуватися самоконтролю, витримки, терпимості (терпимість, яка вимагає свідомого приглушення негативних реакцій у будь-якій педагогічній ситуації), прояв наполегливості, цілеспрямованості, уникати інтолерантних проявів у спілкуванні.

Також вихователю важливо розуміти і контролювати власний емоційний стан, проявляти симпатію.

Структура табірної зміни передбачає організаційний, основний і підсумковий період. Кожен з них містить широкий спектр питань, які вирішуються спільно з колегами, батьками дітей і самими відпочиваючими дітьми. Постає необхідність вміння вести спілкування відповідно до цінностей толерантності, мати здібності спілкуватись з дітьми в демократичному стилі, приймати рішення у педагогічній ситуації, що виникла, виявляти доброзичливість, тактовність, відповідальність.

Практика стверджує, що бувають ситуації, коли керівник дитячого колективу не в змозі впоратися з проблемами, що виникають, і намагається діяти авторитарними рішеннями. Іноді це необхідно, але лише в тих випадках, якщо поведінка вихователя відповідає потребам дитячого колективу і веде до досягнення поставлених цілей. Вихователь також буде відчувати опір своїм діям з боку угруповань та мікрооб'єднань, які виникають у загоні. Іноді може бути, що один, але сильний "антилідер" підібрав собі для протистояння режиму табору більшу частину дитячого колективу і викликає цим серйозний конфлікт у загоні. Випадки протистояння між угрупованнями в загоні – непоодинокі. Правильне, конструктивне вирішення педагогічних ситуацій просуває і розвиває дитячий колектив. Для цього вихователю необхідно володіти окремими прийомами педагогічного впливу.

1. **Приєм "розуміння замість осуду"**. Дає можливість підлітку, який порушив норми поведінки, режимні моменти табірної життя (спізвився на сніданок, грубість у звертанні до інших, небажання прибирання за собою у їдальні...), виразити свої почуття, зрозуміти їх і прийняти рішення про "зміну самого себе". Для цього вихователю своє звернення до вихованця варто вибудувати як розповідь про себе, прохання, пораду, пропозицію. Висловлювання вихователя повинне мати певне активне ставлення до вчинку, стимулювати реакцію вихованця на ціннісні

ставлення, висловлювати свою особистісну позицію. При цьому вихователь має професійно керуватися емоційною інтонацією, мімікою, добирати відтінки слів.

2. **Приєм "добровільності замість контролю"** передбачає надання вихованцю можливості самому вирішувати, яка допомога від вихователя йому необхідна. Вихователь також не повинен нав'язувати вихованцю свою думку, якщо його поради породжують пристосовництво, страх. В цьому разі стає неможливим особистісний розвиток підлітка. Виховні дії педагога повинні викликати у вихованця прояви переживання глибокої радості за допомогою відповідного емоційного підкріплення: підтримки, схвалення, захоплення ним, гордості за нього (даний прийом використовується у перші дні перебування дитини в таборі, коли так важливо, пояснити дітям правила поведінки в таборі, необхідності виконання правил техніки безпеки, співжиття в дитячому колективі, поведінки в їдальні та ін.).

3. **Приєм "відкритості, щирості, довіри"** спрямований на встановлення довірливих відносин між вихователем і дітьми колективу. Він передбачає відкриті і чесну поведінку вихователя (заперечується дволикість, непослідовність дій і слів, невиконання обіцянок, використання неправдивих тверджень, думок, обговорення позаочі).

4. **Приєм "конфіденційності"** відбиває право кожного підлітка на повагу його особистого життя. Це означає, що передача інформації про особисті життєві ситуації третій особі може відбуватись лише зі згоди вихованця.

5. **Приєм "сімейної орієнтації"** виходить з того, що соціально-педагогічний захист дітей, які відпочивають, може бути забезпечений лише спільними зусиллями вихователя дитячого колективу і батьків (використовується в разі хвороби дитини, проведення батьківських днів у таборі, у спілкуванні вихователя з батьками щодо відпочинку дитини).

Одним із напрямів діяльності виховання дитячого закладу оздоровлення та відпочинку є профілактика конфліктів у виховному середовищі. Щоденно у спілкуванні з дітьми при організації та проведенні оздоровчих та дозвільних форм діяльності виникають педагогічні ситуації, позитивне вирішення яких є метою успішного відпочинку.

Технологія вирішення конфліктних педагогічних ситуацій має декілька етапів.

Перший етап. Спрямований на оцінку вихователем ситуації усвідомлення власних емоцій. Перед педагогом стоїть завдання не нашкодити дитині поспішними діями і не ускладнити з нею стосунки. Лише в тих випадках, коли ситуація є небезпечною для життя і здоров'я дитини, необхідно діяти швидко і рішуче (порушення санітарних норм харчування, купання в водоймах, прогулянки до лісу, транспортні екскурсії і т. д.). Але такі ситуації завжди під контролем і зустрічаються рідко, тому в решті випадків (незастелене ліжко, брудний одяг, відсутність капелюшка) рекомендується використати паузу, спитати себе: "Що я зараз відчуваю?", "Що я роблю?", "Що я хочу зробити?" Після цих запитань перейти до наступного етапу.

Другий етап починається з питання "Чому?", яке ставить педагог самому собі. Сенс даного етапу полягає в аналізі мотивів і причин вчинку дитини, оскільки саме вони визначають прийоми і методи педагогічного впливу.

Третій етап полягає в постановці педагогічної цілі та формується у вигляді запитання "Що я хочу одержати в результаті свого педагогічного впливу?" Педагогічний вплив при цьому повинен бути спрямований не проти особистості дитини, а проти її вчинку. Необхідно домагатись того, щоб дитина чітко усвідомила, що саме цього разу вона вчинила погано. Важливо демонструвати дитині в кожному конкретному випадку, що педагог сприймає її такою, якою вона є, розуміє її, але в той же час не схвалює її дії. Такий підхід може мотивувати дитину на позитивну поведінку, не принижуючи її.

Четвертий етап полягає у виборі оптимальних засобів для досягнення поставленої педагогічної цілі і відповіді на питання "Яким чином досягти бажаного результату?" Продумуючи способи і засоби досягнення педагогічного впливу, вихователь повинен залишати свободу вибору за дитиною. Майстерність педагога виявляється в умінні створити такі умови, за яких дитина може зробити вибір, а не змушує до здійснення певного вчинку. Виходячи з цього, вихователь може запропонувати дитині декілька варіантів, подаючи оптимальний варіант у найбільш

привабливому вигляді, і допомагає, таким чином, зробити правильний вибір. Вихователь-майстер використовує широкий набір педагогічних засобів, не застосовуючи погроз, насмішок, скарг батькам. Перераховані засоби малоефективні і свідчать про низький рівень професіоналізму.

П'ятий етап. Це практична дія педагога. Даний етап є логічним завершенням усієї попередньої роботи вирішення педагогічної ситуації. Саме на цьому етапі реалізуються педагогічні цілі через визначені методи і прийоми відповідно до мотивів дитини. Успіх практичної дії вихователя буде залежати від того, наскільки точно він зміг сформулювати педагогічну мету, наскільки правильно обрав оптимальні способи її досягнення і наскільки вміло втілює їх у реальному педагогічному процесі. Професійний педагог знає, що результати педагогічних впливів, як правило, віддалені в часі, тому він діє на формування "зони найближчого розвитку", спираючись на краще в дитині.

Шостий етап – завершальний в алгоритмі вирішення педагогічної ситуації. Він потребує аналізу педагогічного впливу і дозволяє оцінити ефективність спілкування вихователя з дітьми, порівняти поставлену мету з досягненими результатами і сформулювати нові перспективи.

Висновки. В процесі багаторічної практики підготовки студентів університету до роботи вихователями літніх дитячих закладів оздоровлення і відпочинку вивчалась ефективність даних педагогічних прийомів і виховувалось уміння студентів практично їх використовувати під час літньої виховної практики. Спільно дійшли думки про те, що педагогічними умовами успішного вирішення педагогічної ситуації у виховній роботі з дітьми є, за науковим визначенням І. Д. Беха, "взаємини педагога і вихованців... Невід'ємною складовою стосунків вихователя з дітьми є його авторитет. Слід чітко уявляти, чим мотивована слухняність дитини. Існує "авторитет влади" і "влада авторитету".

Взаємна повага і довіра – обов'язкова умова авторитетності в системі "вихователь – вихованець". Вихователь не повинен допускати, щоб ним опанували гнів, злість, ненависть, погані настрої [2].

Слід бачити в дітях своїх учителів і бути відкритим вихователем. Цей глибокий зміст містять заповіді Ш. Амонашвілі педагогам [1].

Перша заповідь – вірте в дитину. Вірити слід навіть у найкритичніших ситуаціях. Якщо не вірити у вихованця, він стає безпорадним, втрачає життєву опору.

Друга заповідь – вірте в себе. Якщо педагог вірить в себе, він обов'язково знайде вихід із будь-якого становища.

Третя заповідь – вірте в науку. Це вироблення професійної здібності до аналізу різноманітних явищ, прийняття оптимальних рішень.

Перспективи подальших досліджень. Для досягнення поставленого завдання – оволодіння толерантними вміннями у вирішенні педагогічних ситуацій – процес професійної підготовки має бути систематизований у вигляді єдиної інтегративної моделі, яка об'єднує її складові частини – теоретичну та практичну діяльність.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М., 1995.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех // Либідь, 2008. – С. 136–140.
3. Бех І. Д. Зміст правил відповідного виховання особистості / І. Д. Бех // Педагогічна думка. – 2004. – № 4. – С. 86–93.
4. Бех І. Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4 (45). – С. 5–15.
5. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2001. – № 12.
6. Вовк Л. А. Толерантність як здатність зрозуміти й прийняти іншого / Л. А. Вовк // Валеологія : науково-практичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 51–53.
7. Декларація принципів толерантності : Затверджено резолюцією 5.6 Генеральної конференцією ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 2. – С. 175–179.

8. Демиденко М. Воспитываем толерантность / М. Демиденко, П. Кулькова // Шкільний психолог. – 2002. – № 15. – С. 3–6.
9. Клепцова Ю. Психологія та педагогіка толерантності : навч. посібник для вузів / Ю. Клепцова. – М. : Академпроект, 2004. – 175 с.
10. Орлова М. Формування толерантності у дошкільнят / М. Орлова // Дошкільне виховання. – 2003. – № 11. – С. 3–51.
11. Педагогічне спілкування у діяльності вчителя : навч-мет. посіб. / уклад. : І. І. Киричок, В. Г. Кучерець ; за ред. В. Г. Кучерявець. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – 378 с.
12. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. – Вибр. твори : у 5 т. – Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. – 1977. – 283–582 с.
13. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. Т. 3. – 1977. – С. 5–279.